

Johdanto

Leikin käsikirja on syntynyt varhaiskasvatuksen koulutuksen, tutkimuksen ja käytännön tarpeisiin kirjoittajien ammatityön tuottamasta aineistosta. Teos haluaa välittää vuosikymmenien kokemukset työn jatkajille, lasten perheille, esi- ja alkuopettajille, mutta ennen kaikkea varhaiskasvatuksen henkilökunnalle, joka tekee työtään lasten kanssa ja pyrkii saamaan lapset aidosti osallisiksi siitä, mitä lapsiryhmissä todella tapahtuu.

Varhaiskasvatuksen koulutuksen kehittyminen ja leikin tutkimus

Leikki ei ole helppo tutkimuskohde. Yhtenä ongelmana on se, että leikkiä ei voi tutkia, ellei sitä ole. Tällainen tilanne voi olla odottamattoman yleinen päiväkotien lapsiryhmissä, joissa leikkiä yleisesti tutkitaan pedagogiikassa: leikin tilalla voi olla leikkittelyä. Varhaiskasvatuksen tutkimus on maassamme mahdollistunut käytännön, koulutuksen ja tutkimuksen kehittävässä yhteistyössä. Leikin tutkimus on ollut monitieteistä (Laaksonen 2004). Voi panna merkille, että lastentarhanopettajien koulutus muutettiin meillä yksivuotisesta kurssista kaksivuotiseksi koulutukseksi jo vuonna 1896 (Salminen & Salminen 1986). *Suomalainen kult-*

tuuri on arvostanut koulutusta ja nähnyt sen merkityksen sivistykselle. Olennainen muutos varhaiskasvatuksen koulutuksen kehityksessä oli myöhemmin se, että keiluluontoisena parikymmentä vuotta toiminut lastentarhanopettajakoulutus vakinaistettiin 1995 yliopistoihin alempana korkeakoulututkintona (ks. Lumelahti 2004, 85–102). Samana vuonna aloitettiin lastentarhanopettajille ylempään korkeakoulututkintoon johtavat niin sanotut maisteriopinnot. Todettiin tarve siirtyä täysimittaiseen yliopistolliseen tutkintoon, jonka pilotti toteutettiin Kajaanissa vuonna 1991–2013 (Vornanen 2004, 121). Kokonaisen tutkinnon myötä varhaiskasvatuksen tutkijakoulutus tuli mahdolliseksi. Se on tärkeä asia, koska vain sen avulla on mahdollista turvata alan tietoperustan jatkuva päivittyminen ja laajentuva kansainvälinen tiedonvälitys. Edellä kuvattu kehitys näkyy myös väitöskirjatasoisesta suomalaisesta leikin tutkimuksesta, joka on luonut pohjaa myös tälle teokselle (ks. esim. Bredikyte 2011; Hakkarainen 1990; Helenius 1982; Hännikäinen 1992; Jakkula 2002; Kalliala 1999; Korhonen 2005; Lönnqvist 1992; Mäntynen 1997; Walamies 2007).

Parissakymmenessä vuodessa leikin psykologiset-pedagogiset opinnot ovat juurtuneet osaksi varhaiskasvatuksen kou-

lutusta. Opetussuunnitelmien kehittyminen ylipäättään on kiinnostava aihe, jota pitäisi tutkia pedagogisista lähtökohdista ja suhteessa käytännön kehittymiseen. Varhaiskasvatuksen vuosien opetustyö on osoittanut, että tarvitaan leikin tutkimusta sekä teoriaa ja käytännön opetusta opiskelijoiden peruskoulutuksissa samoin kuin omakielistä kirjallista ja kuvallista aineistoa psykologis-pedagogisiin leikin opintoihin. Leikin ymmärtämystä tarvitsevat myös kodit ja lasten päivähoiton ammattilaiset, joiden koulustaustat ovat hyvin erilaiset. Kun vuonna 2013 vietetään lastentarhatyön 125-vuotisjuhlaa Suomessa, toivotaan, että leikkiä käsittelevä teos antaisi pohjaa yhteiselle keskustelulle.

Mitä leikki on?

”Leikki on lapsen tapa suhtautua ympäröivään maailmaan ja omaksua tietoa. Lapsen kokemukset ja havainnot heijastuvat leikkeihin. Leikissä lapsi jäljittelee havainnoimaansa. Leikissä lapsi voi itse päättää mitä ja miten. Leikissä lapsi luo ystävyysuhteita ja kontakteja muihin ja oppii ottamaan toiset huomioon. Leikki on itseilmäisen väline. Leikissä lapsi rakentaa omaa sisäistä maailmaansa. Leikki vie lapsen mielikuvitusmaailmaan, jossa kuitenkin on mukana asioita todellisesta maailmasta. Se on intensiivistä puuhailua, jossa on selvä alku ja loppu. Ideat, ongelmanratkaisu ja luova ajattelu kehittyvät. Leikit kehittyvät iän myötä, jolloin tarkoituksin muuttuu toiseksi. Leikki on opetuksen muoto, leikissä kehittyvät oppimismotiivit. Leikki on luovaa ja tuottavaa toimintaa.

Tällaisia ajatuksia – ja paljon muita – herätti varhaiskasvatuksen opiskelijaryh-

mässä kysymys siitä, mitä leikki on. Näihin ajatuksiin voit liittää omasi jo ennen kuin alat selaillla *Leikin käsikirjaa*. Yhtä oikeata leikin määrittelyä ei voi olla. Mitä leikki on, riippuu näkökulmasta ja siitä, mitä näemme. Leikkiin on kuitenkin syytä suhtautua vakavasti, koska leikki ei ole vain esimakua elävästä elämästä – se on lapsen elämää tässä ja nyt. Millaiseksi tuo elämä muodostuu, riippuu hyvin paljon meistä aikuisista. Kirjan tarkoitus onkin herättää aikuisten kiinnostusta leikin kehitykselliseen merkitykseen, leikin kehityksen kulkuun ja leikkivien lasten ohjaukseen eri ikävaiheissa sekä antaa viitteitä siitä, että on olemassa leikkiä ja leikkiä.

Herbert Mead määritteli älykkyuden kyvyksi nähdä *toiminnan välineiden ja päämäärän suhteet*. Leikissä nuo merkitykset hioutuvat ja täydentyvät. Sosiaalinen älykkyys puolestaan merkitsee, että kykenee asettumaan toisen asemaan. Leikissä roolinotto on toisen asemaan asettumista, jonkin ilmiön tutkimista eri näkökulmista. Sääntöleikeissä, jotka aikuinen on kehitellyt, jatketaan siitä, mihin roolileikki päättyy. Leikillä on monia merkityksiä lapsen oppimisessa ja persoonallisessa kehityksessä. Onkin syytä pohtia leikin merkitystä perusteellisesti.

Leikin eri muodot ohjaavat lapsen toimintaan, joka jättää jälkiä keskushermostoon ja koului lapsen kykyjä ja taitoja. Leikillä on aina yhtymäkohtia myös aikansa kulttuuriin, eettiseen ja moraalikehitykseen (Munter 2013). *Leikin käsikirja* perustuu käsitykseen leikistä todellisena toimintana kuvitteellisessa tilanteessa ja hahmottaa leikin synnyn sylilapsella ”äidin koulussa” aluksi yhteisenä toimintana

aikuisen kanssa jatkuen sitten esine-, kuvittelu-, rooli- ja lopulta sääntöleikkeihin.

Kirjan ensimmäinen osa on tutkielma siitä, mitä muistetaan vuosikymmenten jälkeen lapsuuden leikkikokemuksista. Leikkimuistojen esimerkkejä käytetään havainnollistamaan leikkiä koskevaa teoreettista jäsentelyä ja kirjan käytäntöä koskevia kannanottoja. Jakso on juonto pedagogisiin päätelmiin, joita on haluttu muotoilla tueksi leikkivien lasten opettajille, vanhemmille ja päivähoidon ammattihenkilöstölle. Kirjan seuraava osa koskettaa leikin eri vaiheita yksilönkehityksessä. Erikseen on käsitelty pedagogisesti olennaisia leikin muotoja, joiden kehittymiseen ohjauksella vaikutetaan, eli draamaleikkejä ja rakentelua. Kuriositeettin vuoksi teoksessa on haluttu pitää mukana leikin pedagogiikan isän, Friedrich Fröbelin ajatuksia lapsuudesta ja leikistä sekä on viitattu myös hänen osuuteensa suomalaisen lastentarhatoiminnan perinteessä. Leikin jakson päätöksenä on laaja sääntöleikkien osuus. Pienille lapsille ja koululaisille soveltuvien sääntöleikkien kokoelmia on julkaistu aika ajoin lähtien

Gutsmuthsista (1796) tai vaikkapa Norvikista (1948). Tässä kirjassa halutaan jatkaa leikin perinteen välittämistä. Media ja tietokonepelit (vrt. esim. Lehrer et al. 2013; Roos 2013) on rajattu tarkastelusta. Uudella polvella on noihin leikkeihin pitävämpi ote. Huolimatta siitä, että niitä ei ole käsitelty, on kuitenkin mahdollista, että esimerkiksi pelien kehittäjille olisi hyödyksi syventyä leikin teoriaan.

Lopuksi on pohdittu vielä nykykäsityksen ongelmia ja mahdollisuuksia koulussa ja päiväkodissa sekä kiteytetty jotakin siitä, mikä lapselle on tärkeää. Suuret kiitokset niille varhaiskasvatuksen ammattihenkilöille, jotka ovat olleet osallisina tämän kirjan aineistoa luotaessa. Kiitos käsikirjoituksen lukijoille, kaikille opettajille, kollegoille ja opiskelijoille, jotka ovat myötävaikuttaneet työhön. Kiitos tutkijoille, joiden avulla maamme eteni kaksituhattaluvun ensi vuosikymmenelle tultaessa varhaiskasvatuksen ja leikin tutkimuksen kansainväliseen kärkeen. Kaikkein rakkain kiitos lapsille, jotka avasivat pohdittavaksi leikin salaisuudet.